

**Рішення спеціалізованої вченої ради ДФ 33.032.2023
про присудження ступеня доктора філософії
Коробчук Анні Сергіївни**

Спеціалізована вчена рада Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації «Історія жіночої освіти на півдні України у ХІХ – на початку ХХ ст.: Одеський інститут шляхетних дівчат» за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Коробчук Анна Сергіївна, 1995 року народження, громадянка України, освіта вища: закінчила у 2018 році Одеський національний університет імені І. І. Мечникова за спеціальністю «Історія та археологія».

Дисертацію виконано у Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова у м. Одеса.

Науковий керівник – Хмарський Вадим Михайлович, доктор історичних наук, професор, кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Здобувачка має 7 наукових публікацій за темою дисертації, з них 4 статті у наукових фахових виданнях України.

Коробчук А. Батогом і пряником: специфіка виховного процесу в Одеському інституті шляхетних дівчат / А. Коробчук // Старожитності Лукомор'я. – 2022. – № 3(12). – С. 35-43.

Коробчук А. Газета «Одесский вестник» (1827–1894) як історичне джерело з історії Одеського інституту шляхетних дівчат / А. Коробчук // Чорноморська минувшина. – 2020. – Вип. 15. – С. 47–53.

Коробчук А. С. Варвара Платонівна Кандиба (Фредерікс) – керівниця Одеського інституту імператора Миколи I / А. С. Коробчук // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2020. – № 6(337). – С. 158–166.

Коробчук А. С. Реевакуація: повернення Одеського інституту шляхетних дівчат до Одеси (1856 р.) / А. С. Коробчук // Вісник Черкаського університету. Серія: історичні науки. – 2022. – № 1. – С. 68–74.

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці:

Рецензент: Синявська О. О., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Зауваження та рекомендації:

1. Побажання обґрунтувати хронологічні межі в історії інституту, визначивши чіткі критерії. Так, другий період дисертантка окреслює 1829-1856 роками, але чому саме 1856 рік вказано як рубіжний – незрозуміло (це міг би

бути і 1857 рік – рік повернення інституту в Одесу з евакуації); недостатньо обґрунтованим, на нашу думку, є 1914 рік як завершальний рік третього і одночасно початковий рік четвертого періоду.

2. Потребував би більшого висвітлення заключний період в історії Одеського інституту шляхетних дівчат, адже це період глобальних суспільно-політичних перетворень, які мали вплив і на функціонування інституту.

3. У підрозділі 4.1 потребували би ретельнішого дослідження питання, пов'язані з чисельністю інституток у різні періоди його існування, соціальним та віковим складом дівчат, релігійною приналежністю тощо.

4. Недостатньо висвітленими є питання, пов'язані з функціонуванням Одеського інституту як складової загального комплексу освітніх закладів для дівчат в Наддніпрянській Україні: чим він відрізнявся, наприклад, від такого ж інституту в Києві чи Полтаві? Чи підтримувалися зв'язки між цими установами і які саме? У тексті є згадки, але поверхові.

5. Варто було би детальніше структурувати опрацьовані та використані у дослідженні друковані джерела, виділивши окремо документи та матеріали, нарративні джерела (зокрема, спогади), навчальну літературу тощо. Тим більш, що в першому розділі роботи таке структурування застосоване під час аналізу опрацьованих джерел.

Опонент: Уварова О. О., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного Медичного університету. Зауваження та рекомендації:

1. До розділу 1. Огляд літератури збагатив би невеликий аналіз праць, присвячених жіночій освіті, в зарубіжній історіографії.

2. До розділу 2. Видається логічнішим подати перелік очільниць Інституту не у п. 2.2. Основні віхи в історії освітнього закладу, а у наступному п. 2.3. Управління інституцією, у якому і деталізуються їхні біографії. У свою чергу, п. 2.2. було б добре розширити за рахунок конкретизації становища, діяльності та організаційних змін Інституту у кожному періоді.

3. До розділу 3. Описуючи превалювання релігійного виховання, було б важливо подати думку дисертантки щодо такого стану освіти. Крім того, важливим було б порівняти навчальну програму Одеського інституту з подібними закладами на теренах України та європейськими освітніми закладами для жінок. На стор. 100 подано інформацію, що «хлопці, навчаючись в цей час в чоловічому пансіоні в разі детальніше та протягом усіх чотирьох років навчання опановували ...» і т.д., але аналіз систем і змісту навчального процесу жіночих і чоловічих закладів освіти потребує більшого порівняння.

4. До розділу 4. Трохи розбалансованими видаються назви, зміст пунктів та висновки до них. Так, п. 4.1. присвячений походженню, чисельності та соціальному складу вихованок, але у висновку до нього йдеться про процес навчання. П. 4.2. має назву «Повсякденне життя пансіонерок», але містить і відомості про персонал Інституту.

5. Перелік джерел і літератури необхідно було пронумерувати. У переліку джерел на стор. 163 згадуються документи з фонду ДАОО № 268 стосовно участі Д.Інглезі у раді Інституту, але по тексту посилань на цю справу не знайдено.

6. Додатки можна було розширити за рахунок фотографій архівних справ ДАОО та будівлі Інституту сьогодні. Необхідно було подати додатки з переліком друкованих праць авторки та відомостями про апробацію дисертації.

Опонент: Шандра В. С., доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу історії XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України. Зауваження та рекомендації:

Позитивно оцінюючи наукові здобутки Анни Коробчук при підготовці дисертаційного дослідження, слід відмітити кілька суттєвих проблем, які вимагають зауважень і уточнень. – Найперше слід говорити про поняття, оскільки вони використовуються авторкою часто-густо по-своєму. Одні з них вона вживає так як це було притаманно у XVIII–XIX столітті, інші – по сучасному. Як от віднесення до категорії домогосподарства занять музикою, танцями і малюванням, які авторка за традицією називає «витонченими мистецтвами». В Інституті вивчаються дисципліни чи предмети, а їх авторка знову таки за традицією називає «науками». Ці та інші подібні назви мають історичний вимір, про що слід було наголосити окремо у відповідному підрозділі дисертації. Вимагають уточнень вживане авторкою поняття як «рівноправність». Існування інститутів шляхетних дівчат скоріше свідчить про її недостатність, якщо йдеться про окрему освіту для дівчат і для юнаків. Адже кількість предметів, їх видова спрямованість, програмне наповнення та виховне призначення відрізнялося у навчальних закладах для одних і для інших. Не зовсім вдалим є вживання при аналізі історіографії поняття «користі». Його слід замінювати оцінкою про те, що нового вносить попередній автор своїм дослідженням у визначену тему.

Авторка поставила собі завданням з'ясувати чинники заснування Інституту, більшість з яких нею визначено вперше і досить добре обґрунтовано, проте мало зауважено питання русифікації півдня України через освітній заклад для дівчат. Адже там тривалий час впливовими була заклади, запозичені з європейських традицій, які замінювалися російськими. Саме через це Інститут отримав 1828 р. типовий загальноросійський статут. – Цікавою є й пропозиція з'ясовувати діяльність Інституту через характеристику керівних кадрів, директрис. Однак Анна Коробчук обмежила дослідження, назвавши лише час обіймання ними посад та їхні прізвища. Варто було все таки зауважити, наскільки їхній педагогічний досвід, походження, освіта, культурні запити, а також зв'язки впливали на організацію навчання. Тим більше, що такі дані про керівниць зустрічалося по усій дисертації, але вони потребують підсумкових оцінок. Винятком стала лише Варвара Кандиба, яка 30 років обіймала посаду й відповідно про неї збереглися немало свідчень.

Аналізуючи програми навчальних дисциплін Анні Коробчук важливо було запропонувати висновок про те, до якої категорії – початкових, середніх чи вищих навчальних закладів відносився Одеський інститут шляхетних дівчат. Як і питання, чи можна відносити освіту в Одеському інституті шляхетних дівчат до професійної і якщо так, то з якого часу.

Про те найголовніше зауваження стосується того, що дослідниця віддала перевагу описові подій, перед аналітикою, хоча розуміємо, що без них не

можна обійтися. Певним каталізатором може служити прагнення ставити перед собою як дослідником питання – про що це говорить чи про що це свідчить?

Певно, що потребує більш детального з'ясування наукова проблема, чи впливала і як впливала жіноча емансипацію на числа охочих навчатися в Інститутах шляхетних панянок.

Викликає занепокоєння й допущення авторкою банальних помилок при написання тексту. Складається враження, що під час редагування роботи, вона не була добре вчитана. Не зрозумілими є подавання в тексті дисертації назв літератури то в перекладі з російської мови, то без нього.

Опонент: *Драч О. О.*, доктор історичних наук, професор, професор, кафедри всесвітньої історії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Зауваження та рекомендації.

Виклад джерельної бази дослідження А.С. Коробчук не містить критеріїв, покладених в основу класифікації джерел, тому, на нашу думку, виокремлені здобувачкою групи джерел – документальні джерела, публікації періодичних видань та наративні матеріали – не повною мірою відображають як наявний емпіричний масив джерел з аналізованої теми, так і систематизацію їх змістової інформації. Здобувачці варто було б залучити методи джерелознавчої евристики для виявлення сучасного комплексу документального матеріалу, при доборі малодосліджених попередниками пам'яток і визначенні кола тих, що підлягають переосмисленню для отримання нових змістів джерельної інформації. Доцільним було б виокремлення групи візуальних джерел – малюнки, фотографії, які репрезентували зображення вихованок і службовців закладу. Здобувачка віднесла дівочі листівки до наративних джерел, водночас їх аналіз як історичної пам'ятки в дисертації дає підстави стверджувати про значний візуальний потенціал таких документів.

При підготовці дослідження авторка приділила увагу винятково місцевим періодичним виданням «Одеський вісник», «Одеський листок». Водночас використання центральних видань періодичної преси педагогічного і просвітницького спрямування («Жіноча освіта», «Вісник виховання», «Журнал для батьків і наставників», «Вісник Європи», «Історичний вісник», «Світанок») суттєво розширило б емпіричну основу дисертаційної роботи, а також поглибило б розуміння значущості функціонування досліджуваного закладу жіночого освіти в межах регіону – півдня України і в загальноімперському контексті.

Узгодженості з історичним контекстом епохи потребує понятійно-категоріальний апарат дослідження. Вживання авторкою понять «заклад освіти», «сфера послуг жіночої освіти», «освітні послуги» щодо Одеського інституту шляхетних дівчат вважаємо певною анахронізацією, оскільки заклад був складовою державної системи навчальної підготовки жіноцтва, де вихованню учениць надавали пріоритетне значення. Засадниче поняття «освітній процес» (більш оптимальним вважаємо термін «навчально-виховний процес»), використовуване дисертанткою, доцільно було б обґрунтувати в підрозділі 1.3. задля уточнення/узгодження його історичного змісту з сучасними інтерпретаціями.

Окремі сформульовані здобувачкою в роботі положення почасти мають

суперечливий характер. Зокрема, А.С. Коробчук констатує головну ідею в Розділі 3, що «основним призначенням закладу освіти є здійснення освітнього процесу», вдаючись до аналогії з сьогоденням, підкріплюючи твердження Законом України «Про повну загальну і середню освіту» (с. 89). Дійсно, актуальність завдання освітньої підготовки в спеціально організованому для цього закладі зберігається до нині. Утім, авторка суттєво модернізує інтерпретацію завдань і підходів до жіночої освіти XIX ст., зокрема в інститутах шляхетних дівчат, де головним завданням було належне виховання майбутніх дружин і матерів, якому і підпорядковувалися складові навчального курсу. Подекуди авторські твердження потребують додаткових уточнень. Приміром, теза, що «окремим періодом є 1869-1920 рр., коли середні жіночі заклади освіти існували паралельно з вищими жіночими курсами» (с. 60). ВЖК у 1869 р. не функціонували в Російській імперії, а тим паче в Одесі, де їх було організовано тільки в 1903 р. (Див. Драч О. О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Черкаси, 2011).

Уважне ознайомлення з дисертацією А.С. Коробчук виявило, що в тексті роботи бракує системності щодо застосування фемінітивів. Приміром, при аналізі «Записки А.Д. Різо» дисертантка називає її «пансіонеркою», «першою керівницею» і «автором», утім за кілька речень уже «авторкою» (с. 39-40). Аналогічна ситуація і в анотації, де себе позначено «автором» (с. 3). Схвалюючи використання фемінітивів дисертанткою, водночас зауважимо, що їх варто застосовувати лише в тому разі, коли це є доречним. Жінки не обіймали посад директорів у закладах освіти XIX – початку XX ст., відповідно не було директрис, згадуваних у роботі. Задля верифікації фактологічних матеріалів здобувачка мала послуговуватися не заголовками статей у пресі, а детальним вивченням штату і правил внутрішнього розпорядку Одеського інституту шляхетних дівчат, де чітко фігурує – начальниця закладу (див. Памятная книжка Ведомства учреждений императрицы Марии. 1898 г. СПб., 1898, с. 294-298 – штат Одеського інституту).

Встановлення персоналій усіх семи начальниць Одеського інституту шляхетних дівчат є, безперечно, важливим при висвітленні історії закладу. Утім, дисертація набула б більшої науково-практичної значущості, якби здобувачка реалізувала аналіз колективного портрету його очільниць. Такий підхід створює перспективи простежити зв'язок начальниць Одеського інституту з регіоном, ступінь задоволеності їхньою роботою серед місцевого товариства тощо.

Авторці не повною мірою вдалося вийти за межі образу інституток, сформованого на хвилі суспільної критики влади і системи освіти в переддень Великих реформ, коли сучасники нещадно гіперболізували недоліки інститутської моделі освіченості, яких, за твердженням здобувачки, в народі прозвали «кисійними баришнями» (с. 51). Уточнимо, що в українській мові щодо них відповідником є вираз «тендітна панночка» / «манірна панночка» (Див. Російсько-український словник сталих виразів 1959 р. (І.О. Вирган, М. М. Пилинська). Вістря авторської допитливості, на нашу думку, мало бути скероване також і на розмірковування над питаннями: Чому навіть за появи нової моделі жіночої освіти – відкритих і всестанових жіночих (про)гімназій –

інститути шляхетних дівчат продовжили функціонувати до 1920 року і набирати вихованок? Які соціально-демографічні характеристики вихованок Одеського інституту початку ХХ ст.? Якої трансформації контингент вихованок і педагогів інституту зазнав протягом майже ста років функціонування?

Уважне опрацювання представленої А.С. Коробчук дисертаційної роботи виявило окремі стилістичні огріхи та неприйнятні редакційні форми відображення подій, які недоречні в науковому тексті. Приміром, «в історіографії часів існування Інституту» (с. 28), «вона навчалася в стінах двох інститутів » (с. 40); «гуманітарні науки звертаються до людини доти, доки він живе, говорить, виробляє» (с. 109). Попри здійснену здобувачкою редакторську і коректорську роботу над дисертацією, її текст містить чимало хибодруків, пунктуаційних огріхів (дієприкметникові звороти не виокремлені комами, крапки в заголовках розділів) та інших технічних вад. Зокрема, назву держави «Російська імперія» в тексті інколи подано з малої літери (с. 28, 29, 30); так само і назву установи «Російський державний історичний архів» (с. 41); у першій згадці в тексті комплексу вітальних листівок вихованки В. Торгут посилання на джерело відсутнє (наявне тільки слово (додаток (с. 41). Працю М.І. Ленца «Бомбардування Одеси...» здобувачка представила в блоці наративних джерел, утім далі констатує, що «його (Ленца) особисті враження мають цінність нормативного джерела» (с. 42). Постає питання: це технічна похибка, неуважність, чи авторка не визначилася з типологією документу? Висловимо також побажання в майбутній дослідній роботі дотримуватися принципу уніфікації подання в тексті назв джерел, а саме українською мовою, а в дужках наводити мовою оригіналу.

У дискусії взяли участь присутні на захисті:

Опонент: *Драч О. О.*, доктор історичних наук, професор, професор, кафедри всесвітньої історії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка. Виступ Коробчук А. С. оцінений позитивно. Тематика дослідження є актуальною. Вказується на перспективи подальших досліджень.

Бачинська О. А., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін ОНУ імені І. І. Мечникова. Звертається увага на роботу Коробчук А. С. під час навчання в аспірантурі та продовження наукових традицій кафедри. Звернено увагу на перешкоди в архівній роботі дослідниці.

Опонент: *Шандра В. С.*, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу історії ХІХ – початку ХХ ст. Інституту історії України НАН України. Тематика дослідження є актуальною. Вказується на перспективи подальших досліджень.

Рецензент: *Синявська О. О.*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вказується на можливість практичного використання матеріалів дослідження під час викладання курсів «Історія освіти та науки в Україні» та «Історичне краєзнавство». Підкреслено значущість регіонального аспекту тематики дисертації.

Гончарук Т. Г., доктор історичних наук, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін ОНУ імені І. І. Мечникова. Підтвердив значущість регіонального аспекту тематики дисертації. Вказав на потенційне використання матеріалів дисертації під час розробки екскурсійних маршрутів.

Опонент: Уварова О. О., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного Медичного університету. Вказується на перспективи подальших досліджень.

Голова ради Музичко О. Є., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін ОНУ імені І. І. Мечникова. Зазначено, що у сучасних реаліях складним є вивчення російсько-імперської історії та необхідності надання об'єктивної оцінки тогочасним подіям. Вказується на важливість актуалізації в новітніх дослідженнях.

Науковий керівник: Хмарський В. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін ОНУ імені І. І. Мечникова. Зазначається про особливості роботи Коробчук А. С. над темою дисертації.

Результати голосування:

«За»   5   членів ради

«Проти»   0   членів ради

На підставі результатів голосування спеціалізована вчена рада *присуджує* КОРОБЧУК Анні Сергіївні *ступінь* доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Голова спеціалізованої
вченої ради

Олександр Музичко

